

Dariusz ILNICKI*, Zdeněk SZCZYRBA**

MIGRACJE WEWNĘTRZNE NA POBYT STAŁY W MAKROREGIONIE POŁUDNIOWO-ZACHODNIM W LATACH 2002–2017

INTERNAL PERMANENT MIGRATIONS IN THE SOUTH-WESTERN MACRO-REGION IN THE YEARS 2002–2017

NR DOI: 10.25167/sm.1534

ABSTRACT: The main aim of the study is to identify the interpretative and conclusive value of internal migrations including their direction. The analysed data cover the period between 2002 and 2017 and come from the online database *Demografia GUS* [Demography, Central Statistical Office]. The paper analyses the phenomenon of migration, starting with a general overview, through a classical approach, into finally presenting the volume and directions of movements. While presenting the volume and directions of migrations, total values of migration have been considered for the given period. The approach has been called “the aggregate approach”. It allowed identifying the catchment areas as well as areas of migratory attractiveness. These areas are highly similar in terms of their spatial extent. However, they differ significantly in terms of magnitude and reach of the main migration streams. Permanent internal migrations appear to be a good indicator of urbanisation of suburban zones and the shaping of functional urban–rural–urban connections.

KEY WORDS: internal migration, South-Western Macro-Region, suburbanization, origins and destinations of migration, the highest flow

ABSTRAKT: Głównym celem będzie rozpoznanie wartości interpretacyjnej i wnioskowej migracji wewnętrznych na pobyt stały z uwzględnieniem ich kierunku. Analizowane dane obejmują okres 2002–2017, a pochodzą z internetowej bazy danych Demografia GUS. W opracowaniu dokonano rozpoznania zjawiska migracji, wychodząc od ujęcia ogółem, przez ujęcie klasyczne, kończąc na ukazaniu ich wielkości i kierunków. W tym ostatnim posługiwano się sumaryczną wartością migracji w badanym okresie. Podejście to określono mianem „agregatowego”. Pozwoliło ono na identyfikację zlewni i obszarów atrakcyjności migracyjnej. Jakkolwiek obszary te są silnie zbliżone co do ich rozciągłości przestrzennej, to są zróżnicowane ze względu na wielkość i zasięg głównych strumieni migracji. Migracje wewnętrzne na pobyt stały jawią się jako dobry identyfikator urbanizacji stref podmiejskich i kształtowania powiązań funkcjonalnych miasto–obszar wiejski–miasto.

SŁOWA KLUCZOWE: migracje wewnętrzne, makroregion południowo-zachodni, obszary wiejskie, suburbanizacja, źródła i cele migracji, największy przepływ

* Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska, Zakład Zagospodarowania Przestrzennego, ul. Kuźnicza 49/55, 50-138 Wrocław, e-mail: dariusz.ilnicki@uwr.edu.pl

** Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra geografie, Přírodovědecká fakulta UP, 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, e-mail: zdenek.szczyrba@upol.cz

Wprowadzenie

Migracje ludności stanowią o całokształcie przemieszczeń prowadzących do stałej lub okresowej zmiany miejsca zamieszkania. Są one najważniejszym przejawem przestrzennej mobilności ludności. Należy jednak mieć na uwadze fakt, że nie wszystkie typy/rodzaje migracji mają tę samą wartość poznawczą i interpretacyjną. Wynika to z faktu, że inne są ich przyczyny/motywy, zasięg przestrzenny oraz trwałość. Dla polityki państwa czy polityki regionalnej, zagospodarowania przestrzennego czy szerzej – życia społeczno-gospodarczego, istotne jest, w jakim stopniu migracje, uwzględniając skalę i czas ich trwania, oddziałują na sferę społeczną i gospodarczą danego obszaru (Pietrzak, Wilk i Matusik 2013).

Migracje na pobyt stały są aktem jednorazowym. W skali państwa czy też regionu (węzłowego) są one wynikiem racjonalnej polityki władz lub konsekwencją mechanizmów rynkowych. W ich następstwie dochodzi, czy też powinno dochodzić, do dopasowania infrastruktury społecznej i technicznej, a na tej bazie powiązań między (nowym) miejscem zamieszkania a miejscami pracy i/lub nauki (Rosner 2014). W polskiej rzeczywistości przemieszczenia wewnętrzne odcisnęły swoje piętno na sferach społecznej i ekonomicznej w okresie intensywnego uprzemysłowienia – industrializacji. Mieliśmy wówczas do czynienia jeśli nie z masowymi migracjami ze wsi do miast, to na pewno był to kierunek dominujący (Kosiński 1968; Jelonek 2005). Ten dodatni dla miast, a ujemny dla obszarów wiejskich bilans wymiany migracyjnej narastał do połowy lat 70.¹ Na przełomie lat 70. i 80. wewnętrzne migracje na pobyt stały zaczęły się co do wielkości systematycznie zmniejszać. W tym czasie w większym stopniu za ruchliwość przestrzenną odpowiadały migracje wahałkowe. Na początku lat 90. oraz przez całą ich dekadę wielkość migracji wewnętrznych ustabilizowała się, przy czym bilans wymiany, zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich w skali kraju, oscylował wokół zera. Od końca XX wieku do chwili obecnej wielkość migracji wewnętrznych pozostaje zasadniczo na niezmiennym poziomie. Jednak miasta – w przeciwieństwie do obszarów wiejskich – charakteryzują się ujemnym bilansem wymiany migracyjnej. Tym samym warto się przyjrzeć, jak to zjawisko przebiega nie tylko w skali kraju, lecz także na poziomie (makro)regionalnym z uwzględnieniem kierunku przemieszczeń.

Cel, zakres, przedmiot opracowania

Dane dotyczące migracji wewnętrznych na pobyt stały uwzględniające kierunek przemieszczeń dostępne są od niedawna, jednak obejmują relatywnie długi okres (2002–2017). Jak do tej pory rzadko, jeśli w ogóle, są obecne w analizie zjawiska migracji. Dlatego też główny cel opracowania będzie koncentrować się na rozpoznaniu wartości interpretacyjnej i wnioskowej migracji wewnętrznych z uwzględnieniem ich

¹ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-wewnetrzne-ludnosc/migracje-wewnetrzne-ludnosc-na-pobyt-staly-wedlug-wojewodztw-w-latach-1974-2016,3,1.html> (10.11.2019).

kierunku. Uwzględnienie kierunku migracji pozwoli na identyfikację zlewni migracyjnych z jednej strony oraz obszarów atrakcyjności migracyjnej – z drugiej. Zastosowane określenie atrakcyjności migracyjnej należy potraktować jako wprowadzenie nowego terminu. Ma ono charakter ogólny, jednak wynikający z faktu, że nie znamy przyczyny, która doprowadziła do migracji. Tym samym bezwzględna lub zrelatywizowana liczba przemieszczeń na dany obszar mówi o jego szeroko rozumianej atrakcyjności dla migrantów. Bezwzględna wielkość przemieszczeń zdeterminowana jest wielkością jednostki mierzonej liczbą ludności. Równocześnie wielkość jednostki determinuje rozległość zlewni oraz obszarów atrakcyjności migracyjnej. W tym kontekście należy zadać sobie pytanie o wzajemne relacje pomiędzy rozległością przestrzenną tych dwóch typów obszarów, jak i o wielkość przepływów. Badaniem objęto makroregion południowo-zachodni (NUTS 1), który tworzą woj. dolnośląskie i opolskie. Badanie obejmuje dane dla szesnastu kolejnych lat od 2002 do 2017 roku. Zagadnienie opracowano na najniższym poziomie podziału terytorialnego (NUTS 5).

Źródło danych oraz podejście do ich opracowania i prezentacji

W opracowaniu wykorzystano dane pochodzące z bazy Demografia GUS, w części dotyczącej migracji wewnętrznych ludności na pobyt stały według gminy poprzedniego i obecnego miejsca zamieszkania (tabela 2g). Dane o wielkości migracji pomiędzy gminami przedstawiono w układzie macierzowym. Układ ten wymagał restrukturyzacji danych, w wyniku której z macierzy $m \times n$, gdzie $m = n$, przekształcono go w tabelę zawierającą całość informacji w trzech kolumnach².

Aby móc ukazać całość przemieszczeń migracyjnych w ramach makroregionu, należy zaprezentować je rozłącznie. Rozdzielenia dokonano w oparciu o kryterium kierunku migracji (z miasta do miasta; z miasta na wieś; ze wsi do miasta; ze wsi do wsi). Jednak w przypadku przemieszczeń w relacji miasto–miasto konieczne było dodatkowe wyróżnienie Wrocławia i Opola ze względu na liczbę kierunków przemieszczeń i wielkość migracji.

W klasycznym ujęciu migracje opisywane są poprzez współczynniki napływu i odpływu migracyjnego, a w konsekwencji współczynnik salda migracji. Natomiast w przypadku tego opracowania zjawisko migracji zostanie ukazane bezwzględną liczbą przepływu pomiędzy gminami. Wykorzystanie bezwzględnej wielkości przepływów preferuje jednostki duże. Bezwzględna wielkość odpływu oraz napływu jest pewną funkcją wielkości danej jednostki mierzonej liczbą mieszkańców. Ponadto wielkość odpływu z jednostki o mniejszej liczbie ludności do jednostki pod tym względem większej jest większa niż napływ do niej³.

² Są to: 1) gmina obecnego miejsca zamieszkania, 2) poprzedniego oraz 3) wielkość przepływu między nimi.

³ Prawdliwość ta w większym stopniu jest widoczna w przypadku przemieszczeń między miastami niż w odniesieniu do pozostałych trzech kierunków.

W badaniach dynamicznych jednym z kluczowych zagadnień jest określenie stałości bądź też zmienności zjawiska – struktury jego przestrzennego zróżnicowania. Zagadnienie to komplikuje się wraz z liczbą punktów czasowych. W przypadku tego opracowania zastosowano podejście, które określono mianem agregatowego. W opisie migracji w badanym okresie (2002–2017) posługiwano się sumą liczby migracji oraz średnioroczną wartością współczynnika napływu, odpływu, a także salda migracji.

W identyfikacji zlewni migracyjnych i obszarów migracyjnych użyto metody największego przepływu, która jest wykorzystywana do wyznaczania regionów węzłowych czy obszarów oddziaływania usługowego (Jakubowicz 1993; Ilnicki 2009). We wskazywaniu obu typów obszarów poszukiwano największego przepływu do i z danej jednostki do wszystkich pozostałych. Ze wszystkich przepływów/migracji pozostawiano ten o najwyższej wartości.

Ujęcie (makro)regionalne

W badanym okresie (2002–2017) w makroregionie migrowało blisko 542 tys. osób. *Gros* migracji na pobyt stały dotyczyło woj. dolnośląskiego (74%) (tab. 1). Natomiast uśredniając przemieszczenia między województwami makroregionu, stwierdzono, że dla każdego kierunku dotyczyły one niecałych 2% ogólnej ich liczby. Większą atrakcyjnością dla migracji na pobyt stały charakteryzowało się wspomniane woj. dolnośląskie (3,1%). Rozbijając ogólną sumę przemieszczeń na poszczególne lata, zauważamy, że spadkiem znaczenia charakteryzowały się migracje w woj. opolskim (z blisko 23% do 20%) oraz z dolnośląskiego do opolskiego (2,3%–1,8%) (zob. tab. 1). Natomiast migracje w granicach woj. dolnośląskiego praktycznie przez cały okres stanowiły 74% z całości. W przypadku przemieszczeń z woj. opolskiego do dolnośląskiego po sześcioletnich spadkach (3,1%–2,7%) następował systematyczny wzrost tego udziału do 3,5%.

W ujęciu makroregionalnym dominującym kierunkiem przemieszczeń są migracje z miast na obszary wiejskie. Stanowią one blisko 40% (38%) ogólnej ich liczby. Z kolei do miast, zarówno z terenów miejskich, jak i ze wsi, stwierdzono 25% ogólnej liczby przemieszczeń. Pozostała część migracji zachodziła w obrębie obszarów wiejskich (12%). Podobnie jak w odniesieniu do ogółu dominującym kierunkiem migracji w obrębie każdego z województw były przemieszczenia z miast na obszary wiejskie (39% – dolnośląskie, 37% – opolskie). Natomiast pozostałe trzy kierunki nadają specyfikę przemieszczeń w ramach danego województwa⁴. Pomijając blisko dwuprocentową przewagę migracji między miastami (26,6%) nad migracjami ze wsi do miast (24%) w woj. dolnośląskim, to te dwa kierunki przemieszczeń nadają charakter migracjom makroregionalnym, a z drugiej są ich egzemplifikacją (tab. 2). Natomiast w opolskim

⁴ Ze względu na istotną różnicę wielkości przepływów ogółem w obrębie województw strukturę przemieszczeń uwzględniających kierunek migracji odniesiono do wielkości przepływów ogółem w danym województwie.

Tabela 1

Wielkość i struktura migracji w województwach makroregionu w latach 2002–2017

Wyszczególnienie		Liczba migrantów		Struktura (%)	
Rok	województwo	dolnośląskie	opolskie	dolnośląskie	opolskie
	dolnośląskie	399 546	16905	73,8	3,1
	opolskie	10 603	114 494	2,0	21,1
	ogółem	541 548		100,0	
2002	dolnośląskie	22 148	953	72,2	3,1
2003		22 207	933	71,9	3,0
2004		22 874	905	72,0	2,8
2005		21 178	946	72,3	3,2
2006		28 943	1083	74,6	2,8
2007		29 755	1158	74,1	2,9
2008		25 117	910	73,8	2,7
2009		24 775	1047	73,8	3,1
2010		26 425	1158	74,3	3,3
2011		26 188	1124	74,5	3,2
2012		25 066	968	74,3	2,9
2013		27 148	1302	74,3	3,6
2014		25 800	1097	74,7	3,2
2015		23 912	1075	74,0	3,3
2016		22 879	1093	73,9	3,5
2017		25 131	1153	74,9	3,4
2002		opolskie	675	6882	2,2
2003	719		7028	2,3	22,8
2004	789		7192	2,5	22,6
2005	649		6539	2,2	22,3
2006	706		8064	1,8	20,8
2007	790		8429	2,0	21,0
2008	695		7306	2,0	21,5
2009	690		7071	2,1	21,1
2010	703		7302	2,0	20,5
2011	605		7256	1,7	20,6
2012	618		7105	1,8	21,0
2013	604		7499	1,7	20,5
2014	602		7021	1,7	20,3
2015	573		6756	1,8	20,9
2016	567		6404	1,8	20,7
2017	618	6640	1,8	19,8	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – baza Demografia tabela 2g.

Tabela 2

Wielkość i struktura kierunków migracji w województwach makroregionu

Wyszczególnienie	Województwo			
	dolnośląskie		opolskie	
	miasto	wieś	miasto	wieś
	liczba migrantów			
Miasto	106 139	95 977	9 506	3 452
Wieś	157 118	40 312	2 307	1 640
Ogółem	263 257	136 289	11 813	5 092
Razem	399 546		16 905	
	Razem = 100%			
Miasto	26,6	24,0	14,0	28,4
Wieś	39,3	10,1	37,2	20,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie danych GUS – baza Demografia tabela 2g.

na kolejnych miejscach co do znaczenia znajdują się przemieszczenia: ze wsi do miast (28%), między obszarami wiejskimi (20%), między miastami (14%).

W przypadku woj. opolskiego otwarte pozostaje pytanie, co spowodowało, że:

– relatywnie w niewielkim stopniu mamy do czynienia z przepływami pomiędzy miastami,

– występuje wysoki udział przepływów w ramach obszarów wiejskich oraz

– mamy do czynienia z relatywnie większą zbieżnością wielkości przepływów w relacji miasto–wieś–miasto w stosunku do woj. dolnośląskiego.

Bez znajomości przyczyn migracji próba wyjaśnienia zróżnicowania struktury kierunków migracji w przypadku województw tworzących makroregion nie wydaje się możliwa. Jednak obserwowaną specyfikę migracji na pobyt stały można próbować wiązać z charakterystycznymi cechami województw, do których należą:

– większe zróżnicowanie wielkościowe miast w woj. dolnośląskim niż w opolskim, w którym w sieci miast dominuje Opole;

– utrzymujący się w dalszym ciągu dychotomiczny podział woj. opolskiego na część wschodnią (napływową) i zachodnią (autochtoniczną) (Szczygielski 2010);

– duża skala wyjazdów w latach 80. i 90. za granicę z woj. opolskiego ludności z podwójnym obywatelstwem;

– stopień zaawansowania procesów sub- i semiurbanizacji, co w dużym stopniu jest pochodną obecności ośrodków, które są w stanie te procesy zainicjować i utrzymać (Mikołajewicz 1973; Heffner 2011);

– duży odsetek ludności dwuzawodowej do początku lat 90., szczególnie w woj. opolskim.

W przypadku analizy kierunków przemieszczeń w czasie trudno zauważyć wyraźne odstępstwa od ich znaczenia w ujęciu ogółem. Tym niemniej wyraźny jest stały 5-pro-

centowy, w miarę systematyczny spadek udziału przemieszczeń pomiędzy miastami (z 28 do 23%) i wzrost znaczenia migracji ze wsi do miast od 2009 roku (z 23 do 27%). Natomiast udział migracji z miast na obszary wiejskie mieści się w przedziale 34–40%, z kulminacją wartości powyżej 39% w latach 2007–2012, a do 2017 roku przeciętnie kształtujący się na poziomie 37%.

Ujęcie wewnątrzregionalne

Podejście tradycyjne

Wykorzystując analizę głównych składowych dla współczynnika napływu, odpływu oraz salda migracji, w badanym okresie (2002–2017) uzyskano we wszystkich przypadkach po jednej głównej składowej. Świadczy to o trwałości zróżnicowania przestrzennego składowych ruchu migracyjnego, jego salda oraz bilansu migracyjnego. Tym samym umożliwia zidentyfikowanie wzorców zróżnicowania przestrzennego. Jest to tym istotniejsze, że wyznaczone składowe charakteryzują się wysokim udziałem wyjaśniania zmienności wspólnej oraz wysokimi ładunkami czynnikowymi (tab. 3).

Tabela 3

Ładunki czynnikowe składowych napływu, odpływu migracyjnego oraz salda migracji

Rok	Wyszczególnienie	Składowa		
		napływu	odpływu	salda migracji
2002		0,797	0,739	0,748
2003		0,848	0,740	0,804
2004		0,856	0,712	0,815
2005		0,866	0,743	0,830
2006		0,917	0,783	0,882
2007		0,929	0,756	0,903
2008		0,913	0,743	0,863
2009		0,924	0,766	0,900
2010		0,928	0,714	0,883
2011		0,928	0,728	0,886
2012		0,921	0,719	0,889
2013		0,918	0,753	0,883
2014		0,905	0,740	0,868
2015		0,903	0,705	0,871
2016		0,886	0,688	0,847
2017		0,887	0,709	0,811
Wyjaśnianie zmienności wspólnej (%)		80,3	53,9	73,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – baza Demografia tabela 2g.

Patrząc przez pryzmat wyjaśnianych zasobów zmienności wspólnej zarówno przez poszczególne składowe, jak i przez ich ładunki czynnikowe, stwierdzić należy, że składowa napływu migracyjnego charakteryzuje się największą trwałością czasową i przestrzenną. Na drugim biegunie znajduje się składowa odpływu migracyjnego, którą można określić jako czasowo i przestrzennie rozmytą (ryc. 1A).

W przypadku wielkości napływu migracyjnego można wyróżnić od trzech do czterech obszarów charakteryzujących się wysokimi jego wartościami (zob. ryc. 1A). Atrakcyjne migracyjnie obszary to:

- Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy (LGOM), którego oś stanowi Legnica, Lubin, Polkowice i Głogów, a do której z ponadprzeciętnymi wartościami dołączają się przylegające gminy; stosując pewien stopień generalizacji, można powiedzieć, że obszar ten zamyka się w granicach dawnego woj. legnickiego;

- pierścień gmin i miast bezpośrednio przylegających do Wrocławia; warto zaznaczyć, że widoczne są przesłanki do twierdzenia, że obszar ten zaczyna poszerzać się o gminy i miasta z drugiego ich pierścienia (Ilnicki 2009, 2010), co w większym stopniu jest widoczne po południowo- i północno-wschodniej stronie Wrocławia; jest to skorelowane ze stopniem zurbanizowania tych obszarów (Ciok, Leśniak 2015; Michalski, Ilnicki 2015; Szymytkie 2019);

- powiat opolski z pominięciem sześciu gmin⁵ i dwóch miast⁶;

- północna i zachodnia część byłego woj. jeleniogórskiego oraz zachodnia i środkowa część Sudetów – obszar problemowy (Ciok 1991); jest to obszar nieciągły przestrzennie, o relatywnie dużej zmienności wartości współczynnika napływu.

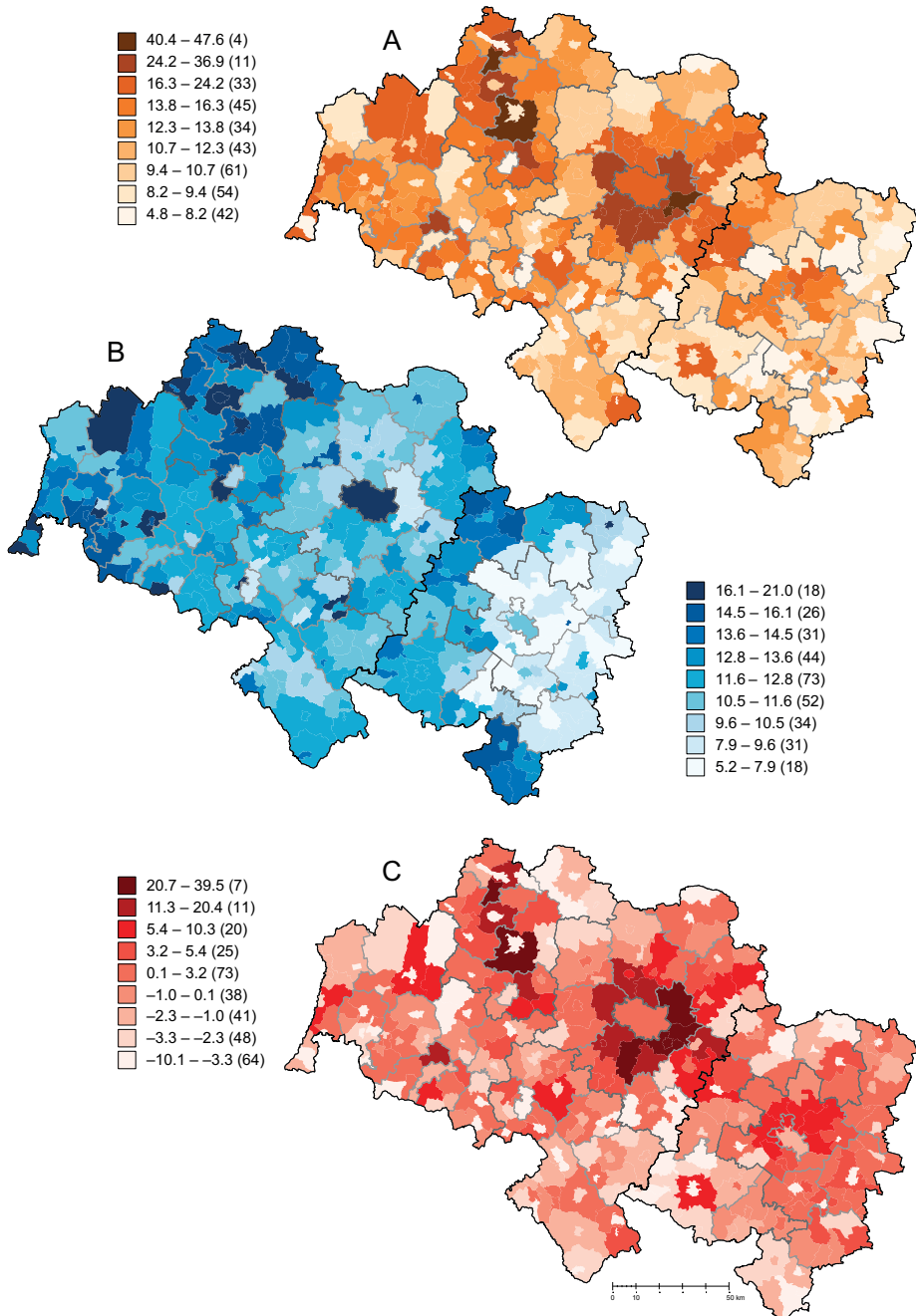
Obszary o najniższych wartościach współczynnika napływu migracyjnego zarysowują się w woj. opolskim. Przede wszystkim obejmują one miasta i gminy wchodzące w skład południowych, zachodnich i północnych jego powiatów. Do tego obszaru przylegają powiaty ząbkowicki i kłodzki. Poza tym warto zaznaczyć, że miasta, poza nielicznymi wyjątkami⁷, charakteryzują się niską atrakcyjnością migracyjną.

Przeciętna wielkość współczynnika odpływu migracyjnego przedstawia inny obraz przestrzennego zróżnicowania niż wielkość napływu (ryc. 1B). W jego przypadku możemy mówić o klarownym podziale woj. opolskiego na część napływową, charakteryzującą się wyższym odpływem niż w jego części autochtonicznej (Rosner 2014). Natomiast w woj. dolnośląskim można mówić o wzroście wielkości odpływu migracyjnego od granicy z woj. opolskim w kierunku północno-zachodnim. Generalizując, można powiedzieć, że wyższymi wartościami odpływu migracyjnego charakteryzują się miasta i gminy wchodzące w skład dawnych woj. legnickiego i jeleniogórskiego. W większym stopniu dotyczy to środkowej, północnej oraz zachodniej części byłego woj. jeleniogórskiego. Miasta charakteryzują się podwyższonymi wartościami odpływu

⁵ Murów, Ozimek, Popielów, Prószków, Tarnów Opolski, Tułowice.

⁶ Niemodlin, Ozimek.

⁷ Gogolin, Leśnica, Ujazd (opolskie); Kąty Wrocławskie, Siechnice, Wiązów, Wrocław, pas małych miast przedsudeckich (od Zawidowa po Świerzawę).

Ryc. 1. Średnioroczna wartość współczynnika napływu (A), odpływu (B), salda migracji (C) w latach 2002–2017. Wyjaśnienie: podział na klasy metodą punktów przełamania Jenksa (Jenks' natural breaks)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – Baza demografia tabela 2g.

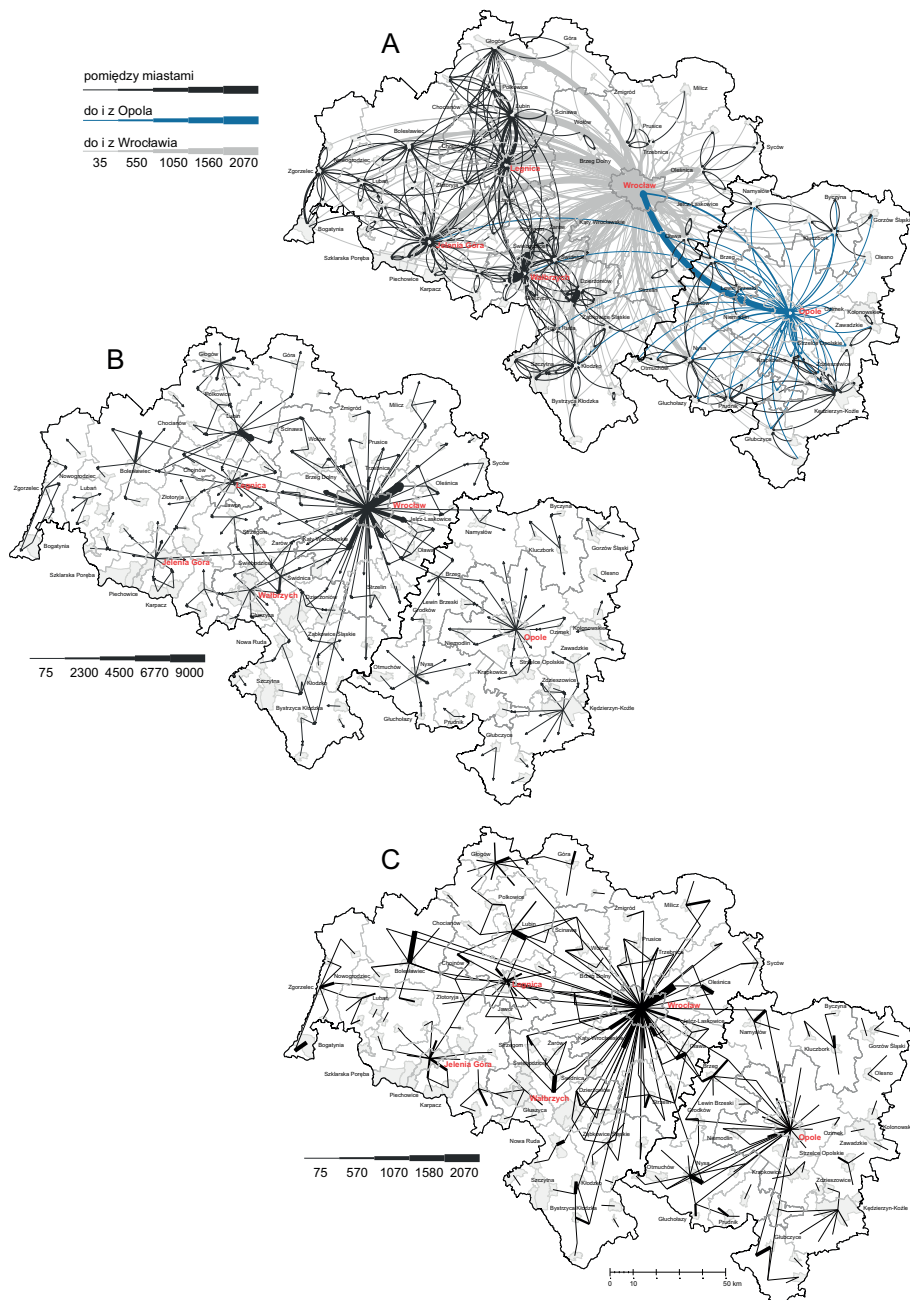
w stosunku do obszarów wiejskich (gmin wiejskich, terenów wiejskich gmin miejsko-wiejskich).

Obraz przestrzennego zróżnicowania wieloletniego przeciętnego współczynnika salda migracji jest z jednej strony wypadkową wielkości napływu i odpływu migracyjnego. Z drugiej strony charakter rozkładu przestrzennego nadaje mu wielkość napływu (ryc. 1C). Dla wysokich wartości salda migracji zarysowują się te same cztery obszary co dla wielkości napływu (zob. 1A). Ze względu na niskie w skali makroregionu wielkości odpływu migracyjnego w podregionie opolskim i wrocławskim (NUTS 3) obszary atrakcyjne migracyjnie uległy powiększeniu. W przypadku „regionu Opola” nastąpiło jego poszerzenie w kierunku wschodnim i nawiązanie kształtem do autochtonicznej części woj. opolskiego. „Region Wrocławia” to wyraźnie zaznaczone dwa pierścienie miast i gmin otaczających Wrocław z widoczną tendencją do jego rozciągania z południowego zachodu na północny wschód. Obszar legnicko-głogowski (LGOM) uległ powieleniu. Natomiast środkowa i zachodnia część podregionu jeleniogórsko-wałbrzyskiego (NUTS 3) straciła na zwartości, jednorodności wewnętrznej oraz rozciągłości przestrzennej. Chociaż należy zaznaczyć, że w dalszym ciągu obszar ten jest możliwy do zidentyfikowania.

Wielkość i kierunek migracji

Abstrahując na chwilę od przemieszczeń do i z Opola oraz Wrocławia, a minimalną wartość przepływu ustalając na 35 osób, zauważamy, że migracje przede wszystkim zachodzą pomiędzy najbliższymi miastami i mają najczęściej charakter migracji zwrotnych (ryc. 2A). Przepływy z miasta o mniejszej liczbie ludności do miasta większego są wyższe niż w kierunku przeciwnym. Przemieszczenia dalsze, (p)omijające najbliższe miasto, zachodzą relatywnie rzadziej i są bardziej charakterystyczne dla woj. dolnośląskiego. Pomimo ogólnej tendencji do zachodzenia migracji między sąsiadującymi miastami można wyróżnić charakterystyczne układy ośrodków miejskich ze względu na liczbę powiązań i wielkość migracji. Są to „obszary”: 1) LGOM od Głogowa po Jawor wraz z sąsiadującymi miastami; 2) wałbrzysko-świdnicki; 3) dzierzoniowski; 4) jeleniogórski oraz 5) kłodzki (por. ryc. 2A). W mniejszym stopniu takie układy zarysowują się w woj. opolskim.

W wyróżnionych obszarach przepływy zasadniczo kształtują się na poziomie co najmniej 300 osób w ciągu całego okresu. Należy zauważyć, że w istotny sposób zaznaczają się migracje powyżej 600 osób. Występują one w trzech pierwszych z wyróżnionych obszarów. W grupie przepływów co najmniej 300 osób znajdują się tylko dwa kierunki z woj. opolskiego, a mianowicie z Krapkowic do Gogolina (450 osób) oraz ze Zdzieszowic do Kędzierzyna-Koźła (304). Warto też zwrócić uwagę na sprzężenie zwrotne w migracjach pomiędzy Oławą a Jelczem-Laskowicami. W ich przypadku w obu kierunkach migrowały 642 osoby (Bałach-Frankiewicz, Ciok i Ilnicki 2016). Do tej pary miast podłącza się Brzeg, a pośrednio Lewin Brzeski i Wiązów. Układ ten jest dobrze widoczny w skali całego makroregionu, jak również w ujęciu klasycznym (por. ryc. 1A, C). Jest

Ryc. 2. Największa sumaryczna wielkość i kierunek migracji na pobyt stały pomiędzy miastami (A); z miast na obszar wiejskie (B); z obszarów wiejskich do miast (C) w latach 2002–2017. Wyjaśnienie: ryciny 1A i 1C są porównywalne; rycina 1B jest nieporównywalna do pozostałych rycin

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – Baza demografia tabela 2g.

to o tyle istotne, że jest to jedyny układ próbujący spiąć województwa makroregionu⁸. W powyższym stwierdzeniu nie ma elementu wartościowania. Traktując województwo jako region węzłowy, występowania takich powiązań nie powinno się oczekiwać. Natomiast przy braku ograniczeń administracyjnych, politycznych, społecznych czy – w mniejszym stopniu – ekonomicznych należałoby oczekiwać większego „zszycia województw” wzdłuż ich granicy.

W badanym okresie było ponad 6,3 tys. różnych kierunków przemieszczeń. Na miasta, bez migracji do i z Wrocławia oraz Opola, przypadało niewiele ponad 92% ogólnej ich liczby. Natomiast pozostałe niespełna 8% kierunków dotyczyło przemieszczeń do i ze stolic województw. Jednak na te migracje przypadło aż 48% wszystkich osób, które zmieniły miejsce zamieszkania. Zaznaczyć przy tym należy, że z tych 48% – 40% przypadło na Wrocław. Tym samym mamy ponadpięciokrotną przewagę sumarycznego napływu i odpływu migracyjnego Wrocławia (37,5 tys., 17,9 tys.) nad Opolem (6,4 tys., 4,2 tys.). Równocześnie dla obu miast saldo migracji jest dodatnie. Napływ migracyjny do Opola i Wrocławia jest odpowiednio o 1,5 i 2,1 większy od wielkości odpływu. Pięciokrotna przewaga „obrotu migracyjnego” koresponduje z wielkością tych miast ze względu na liczbę ludności ogółem. Wielkość ruchu migracyjnego przekłada się na rozległość zlewni migracyjnych i obszarów atrakcyjnych migracyjnie.

Pomijając Wrocław, Jelenią Górę, Wałbrzych, Nową Rudę i Kłodzko, Opole zasadniczo jest źródłem i celem przemieszczeń migracyjnych jedynie dla miast własnego województwa. Największa wymiana mieszkańców odbywa się z Wrocławiem. Bilans tej wymiany jest dla Opola niekorzystny. W latach 2002–2017 z Opola do Wrocławia wyjechało blisko 1,6 tys. osób, wobec 483, które przeprowadziły się z Wrocławia do Opola. Dodatni bilans migracyjny Opola jest m.in. uwarunkowany faktem, że z 17 miast województwa napłynęło do niego co najmniej 100 osób, w przeciwieństwie do 10 miast, do których odpłynęło również co najmniej 100 osób. Miasta, do których wyjeżdżano z Opola, zawierają się w zbiorze miast, z których do niego przyjeżdżano. W przepływach zwrotnych wyższe wartości przyjmował napływ do Opola⁹.

Zlewnię migracyjną Wrocławia stanowi obszar całego makroregionu. Tym samym oddziaływanie stolicy Dolnego Śląska ma charakter ponadregionalny. Z Wrocławiem silnie związanych jest blisko 55% miast makroregionu, z których to napływa co najmniej 100 osób. Zdecydowana większość z tych miast (58) leży w woj. dolnośląskim. Zasadniczo są to miasta zlokalizowane w podregionach wrocławskim i wałbrzyskim wraz z należącymi do tzw. pasa miast dużych (Jakubowicz 1991)¹⁰. Stanowi on barierę, ale nie przeszkodę w oddziaływaniu Wrocławia na zachodnią część województwa. Należy

⁸ Podobną sytuację obserwujemy w analizie dojazdów do pracy (Ilnicki, Michalski 2015).

⁹ Są to: Brzeg, Kędzierzyn-Koźle, Kluczbork, Krapkowice, Lewin Brzeski, Niemodlin, Nysa, Ozimek, Prószków, Strzelce Opolskie.

¹⁰ Zasadniczo pas miast dużych jest „układem”, który jest identyfikowany w skali kraju. Pas ten tworzą: Szczecin, Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra, Legnica i Wałbrzych. Jednak w skali woj. dolnośląskiego jest on rozbudowywany przez Głogów i Lubin.

również zwrócić uwagę na duży stopień związania Wrocławia z miastami bezpośrednio z nim sąsiadującymi. Natomiast dla wrocławian atrakcyjne jako nowe miejsce zamieszkania były 34 miasta, z których jedynie 3 pochodziły z woj. opolskiego¹¹. W tym przypadku atrakcyjność migracyjna zasadniczo ogranicza się do pasa miast bezpośrednio sąsiadujących z Wrocławiem¹². Wysokie wartości przepływów z Wrocławia do innych miast dotyczą m.in.: Jeleniej Góry, Legnicy, Lubina, Opola, Wałbrzycha.

Jak już wcześniej zauważono, chociaż nie wprost, nie da się bezpośrednio, tymi samymi kryteriami porównywać Opola i Wrocławia. Jeżeli dolny próg wielkości migracji do i z Wrocławia podniesiemy do 500 osób, wówczas napływ do niego będzie występował z 34 miast (*versus* 17 miast powyżej 100 osób dla Opola). W przypadku odpływu z Wrocławia zbiór miast ograniczy się do 6 zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia¹³, a ponadto Jeleniej Góry, Legnicy i Sobótki. Patrząc na Wrocław nie tylko przez pryzmat Opola, jego szeroko rozumiany potencjał oddziałuje poza granice województwa. W konsekwencji Wrocław należy identyfikować jako ośrodek o znaczeniu ponadregionalnym w kontekście migracji na pobyt stały¹⁴.

Pozostałe dwa kierunki migracji na pobyt stały: wieś–miasto, miasto–wieś, trudno analizować oddzielnie. Liczba przemieszczeń w tych dwóch kierunkach, w skali makroregionu, obejmuje 65% ich ogólnej liczby. Podkreślić należy, że trudno jest przyrównać przemieszczenia z miast na obszary wiejskie do pozostałych kierunków, jeśli chodzi o ogólną ich liczbę. Maksymalna wielkość sumarycznego przepływu z miasta na obszary wiejskie jest blisko pięciokrotnie większa niż ze wsi do miast¹⁵. Natomiast ogólna liczba przemieszczeń z miast na obszary wiejskie jest większa „tylko” o 50%. Poza tym migracje z miast na obszary wiejskie i w kierunku przeciwnym mają charakter, który można określić mianem „selektywnych” i „powrotnych” (ryc. 2 B, 2 C). Pomijając Opole i Wrocław¹⁶, selektywność przemieszczeń polega na tym, że dotyczą one bezpośredniego otoczenia miast i ich stref podmiejskich (Kajdanek 2009; Harańczyk 2015). Biorąc również pod uwagę Opole i Wrocław, można sformułować wniosek, że strefy napływu do miast z obszarów wiejskich są bardziej rozległe niż strefy migracji ludności z miast na obszary wiejskie. Bardzo dobrze widać to na przykładzie Opola, z którego odpływ zasadniczo odbywał się do gmin powiatu opolskiego i nie dotyczył

¹¹ Brzeg, Kędzierzyn-Koźle, Nysa, Opole.

¹² W szczególności dotyczy to: Jelcza-Laskowic, Kątów Wrocławskich, Obornik Śląskich, Oleśnicy, Oławy, Trzebnicy.

¹³ Jelcza-Laskowice, Kąty Wrocławskie, Oborniki Śląskie, Oleśnica, Oława, Trzebnica.

¹⁴ Należy zaznaczyć, że w przypadku analizowanych danych nie brano pod uwagę migracji na pobyt stały pomiędzy województwami makroregionu a pozostałymi 14 regionami. Ponadregionalność oddziaływania Wrocławia w zasadzie nie podlega dyskusji. Natomiast w przypadku migracji na pobyt stały, w ruchu wewnętrznym, które w swojej zasadniczej masie odbywają się na krótkie odległości, stwierdzenie tego faktu jawi się jako interesujące.

¹⁵ W obu przypadkach dotyczy to migracji między Wrocławiem a Długołęką (Wrocław–Długołęka – 8982 osób; Długołęka–Wrocław – 19 892 osoby).

¹⁶ Do tych dwóch miast można by dodać jeszcze Lubin.

gmin wschodniej i południowej części województwa (por. 2B i 2C). Natomiast powrotny charakter przejawia się w podobieństwie relacji między miastami i gminami wiejskimi / obszarami wiejskimi gmin miejsko-wiejskich (por. 2B i 2C). Zauważyć należy, że podobnie jak ogólna liczba migracji w obu kierunkach¹⁷, tak liczba wysokich wartości sumarycznej migracji¹⁸ kształtowały się na zbliżonym poziomie. Jednocześnie w przypadku wysokich wartości migracji z miast na obszary wiejskie w sposób zdecydowany dominowały wartości najwyższe – powyżej 1 tys. osób w badanym okresie. Wysokie wartości przemieszczeń, w jednym i drugim kierunku, dają zbliżone do siebie obrazy. Zasadniczo cztery miasta (Jelenia Góra, Głogów, Opole, Wrocław) tworzą zwarte obszary oddziaływania migracyjnego, składające się co najmniej z czterech gmin, które są jednocześnie źródłami i celami przemieszczeń¹⁹. Pozostałe miasta, ale nie wszystkie w przypadku bycia źródłem czy celem migracji, tworzyły jedną, ewentualnie dwie relacje ze swoim i kolejnym obszarem wiejskim.

Poczynione powyżej uogólnienia pozwalają na sformułowanie jednego istotnego wniosku. Mianowicie migracje na pobyt stały – wobec braku innych cyklicznie publikowanych danych (np. migracje wahadłowe) – mogą stanowić co najmniej uzupełnienie, jeśli nie jedną z kluczowych wielkości pozwalających na identyfikację miejskich stref funkcjonalnych (Harańczyk 2015; Heffner, Gibas 2015). U podłoża tego stwierdzenia leżą następujące przesłanki:

- trwale zwrotne migracje pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi;
- wymiana ludności pomiędzy jednostkami w relacjach miasto–wieś–miasto dotyczy obszarów bezpośrednio ze sobą sąsiadujących;
- wyraźnie widoczna przewaga odpływu z miast na obszary wiejskie niż odwrotnie;
- większa skłonność do migracji ludzi młodych (Ilnicki 2002);
- fakt obserwowanego ujemnego salda wymiany migracyjnej miast z obszarami wiejskimi w grupie 0–9 oraz 25–34 lata (Łodyga 2011; Mantay 2009; Radwańska 2009; Więclaw-Michniewska 2006).

Zlewnie migracyjne i obszary atrakcyjności migracyjnej

W dotychczasowych analizach opierano się na całości przemieszczeń w ramach makroregionu. Na ich podstawie, mniej lub bardziej wprost, wskazywano obszary atrakcyjne migracyjnie oraz zlewnie migracyjne. Pierwsze z identyfikowanych obszarów wskazywano poprzez najwyższe w skali makroregionu wartości współczynnika napływu migracyjnego (zob. 1A), salda migracji (zob. 1C) lub wielkości sumarycznego przepływu (zob. 2B, C). Z kolei zlewnie identyfikowano, kiedy w danej jednostce „zbiegały się” przepływy z różnych źródeł. Choć takiemu podejściu trudno zarzucić brak obiektywizmu, to jednak granice tych obszarów mają nieostry charakter. Rozwią-

¹⁷ Miasto–wieś – 7615; wieś–miasto – 7019.

¹⁸ Miasto–wieś – 117; wieś–miasto – 122.

¹⁹ Największy z obszarów tworzy Wrocław obejmujący 12 (wieś–miasto) oraz 15 (miasto–wieś) jednostek.

zaniem problemu jest oparcie się na największym przepływie. Ze względu na fakt, że przepływ z jednostki A (źródło) do B (cel) jest czym innym niż z jednostki B (źródło) do A (cel), należy do największego przepływu podejść raz od strony źródła, a drugi od celu migracji.

Zastosowanie powyższego podejścia pozwoliło na zidentyfikowanie 24 zlewni migracyjnych i 22 obszarów atrakcyjności migracyjnej²⁰. Oba typy obszarów obejmują w zasadzie taką samą liczbę jednostek²¹, które stanowią 45% ogólnej ich liczby, a ponadto pokrywają się w niewiele ponad 80% jednostek. Skutkuje to tym, że w przypadku 20 obszarów mamy do czynienia z pokrywaniem się ich, występowaniem części wspólnych (ryc. 3). Części wspólne nakładających się obszarów atrakcyjności i zlewni migracyjnych składają się z 3 do 20 jednostek²². Natomiast 27 jednostek (miasta, obszary wiejskie) stanowi tylko element zlewni lub obszaru atrakcyjności migracyjnej, zatem trudno mówić o zarysowujących się prawidłowościach przestrzennego ich występowania. W odniesieniu do największych miast w makroregionie można sformułować ostrożny wniosek, że w ich przypadku bardziej rozległe są obszary atrakcyjności migracyjnej niż zlewnie migracyjne. Chodzi tu nie tyle o rejestrację maksymalnej odległości danej jednostki od rdzenia danego rodzaju obszaru, co jego jednoczesnej zwartości i rozległości przestrzennej. Poza tym, że mamy do czynienia z obszarami, które jednocześnie są źródłami i celami migracji na pobyt stały, to w przestrzeni makroregionu identyfikowane są 4 obszary mające charakter tylko zlewni migracyjnej (Góra, Milicz, Strzelin, Prudnik) bądź jedynie obszaru atrakcyjności migracyjnej (Gorzów Śląski, Krapkowie).

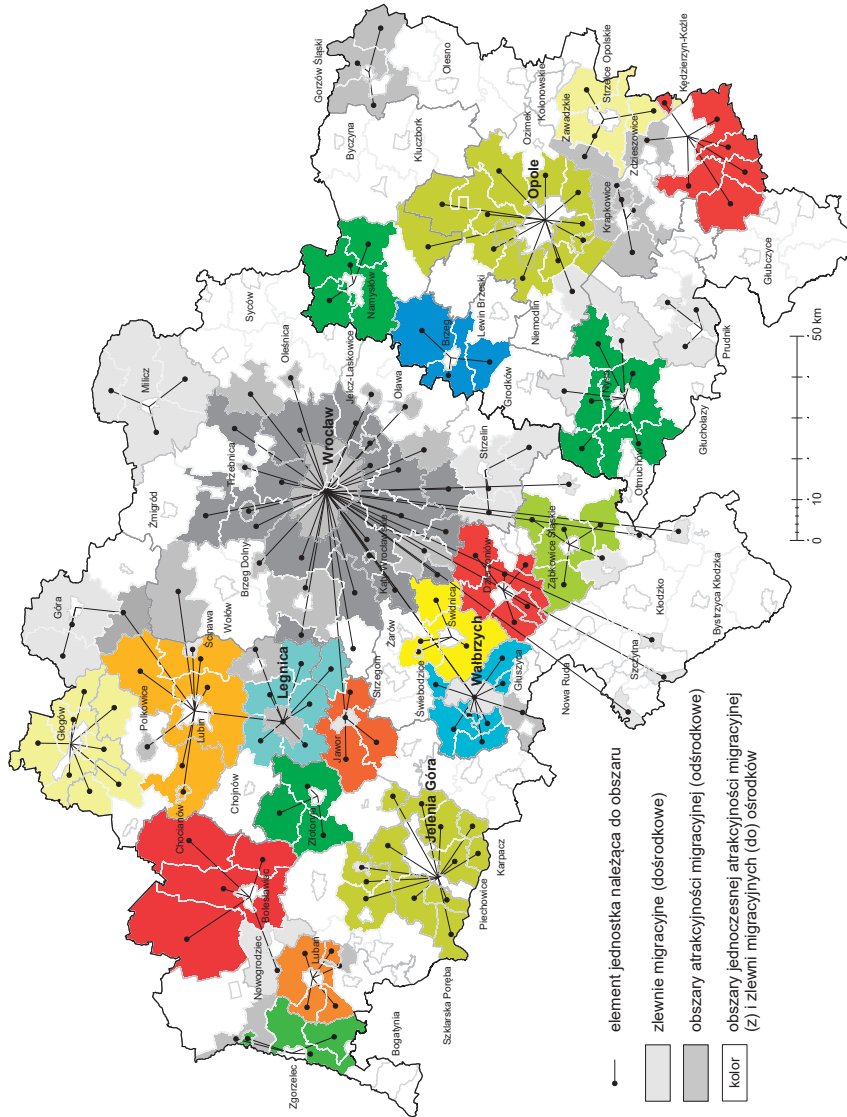
W kontekście przyjętego podejścia do wyznaczania zlewni i obszarów atrakcyjności migracyjnej nie jest zaskoczeniem, że to miasta są rdzeniami, węzłami obszarów migracji na pobyt stały. Jakkolwiek mamy do czynienia zasadniczo z prostymi układami rdzeń–otoczenie i przepływ osób w obu kierunkach, to można też zauważyć przesłanki do:

– tworzenia się złożonych układów poprzez występowanie jedno i/lub dwukierunkowych migracji pomiędzy miastami, które stanowią rdzenie regionów (Lubin–Polkowice, Lubin–Legnica, Jawor–Wrocław, Wałbrzych–Wrocław, Wrocław–Wałbrzych);

²⁰ Należy mieć na uwadze, że w analizie i graficznym przedstawieniu wzięto pod uwagę tylko te zlewnie i obszary atrakcyjności, które posiadały co najmniej trzy unikatowe kierunki przepływów. W ten sposób dążono do wyeliminowania „oczywistych” powrotnych relacji pomiędzy węzłem (miastem) a jego bezpośrednim otoczeniem – obszarem miejskim – szczególnie w przypadku gmin miejsko-wiejskich. Bez zastosowania takiego podejścia oczywiście cały obszar makroregionu tworzy zlewnie migracyjne albo/i jest atrakcyjny migracyjnie.

²¹ Dla zlewni migracyjnych jest to 151, a dla obszarów atrakcyjności migracyjnej 149 miast i/lub obszarów wiejskich. Zaznaczyć należy, że gmina miejsko-wiejska jest traktowana nie jako jedna jednostka, lecz dwie (miasto i obszar wiejski gminy miejsko-wiejskiej). Takie podejście wynika z faktu, że każda z części składowych gminy miejsko-wiejskiej może być źródłem i celem migracji.

²² W jednostkowym przypadku (gmina wiejska Jemielno) mamy do czynienia z nakładaniem się zlewni migracyjnej Góry oraz obszaru atrakcyjności migracyjnej Lubina.

Ryc. 3. Obszary atrakcyjności migracyjnej oraz zlewnie migracyjne zidentyfikowane w oparciu o największy sumaryczny przepływ migracyjny pomiędzy wszystkimi jednostkami w latach 2002–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – Baza Demografia tabela 2g.

– występowania nie tyle tendencji, ile prawidłowości do tworzenia się obszarów zlewni i/lub atrakcyjności migracyjnej bez zachowania ciągłości przestrzennej (zob. Kędzierzyn-Koźle, Lubin, Wrocław).

Na bazie przestrzennego zróżnicowania wielkości migracji na pobyt stały można sformułować kilka spostrzeżeń. Ten rodzaj migracji jest aktem jednorazowym, ale uwarunkowany jest wyborem optymalnego miejsca migracji i realizacji określonych, ale zróżnicowanych potrzeb migrantów. Tym samym zidentyfikowane obszary charakteryzują się występowaniem sprzężeń zwrotnych pomiędzy rdzeniem (miastem) a jego otoczeniem. Patrząc głównie od strony obszaru atrakcyjności, można mówić o strefie podmiejskiej oraz obszarze funkcjonalnym rdzenia. W tym kontekście warto zwrócić uwagę, że istnieją przesłanki do twierdzenia, że strefa podmiejska Wrocławia, jego obszar funkcjonalny, coraz wyraźniej zaczyna dotyczyć drugiego pierścienia gmin przylegających do Wrocławia (Ilnicki 2009, 2010). Ta siła oddziaływania Wrocławia skutkuje tym, że poza peryferyjnie położonym Miliczem i Strzelinem w skali podregionu wrocławskiego żadne z miast nie było w stanie wykształcić wyraźnie zarysowanej zlewni migracyjnej czy też obszaru atrakcyjności migracyjnej. Równocześnie warto zwrócić uwagę na miasta, które „powinny”, a jednak nie wykształciły przynajmniej jednego z rodzajów obszarów migracji, mianowicie: Kłodzko i Głubczyce – ze względu na uwarunkowania komunikacyjne oraz ukształtowanie i rzeźbę terenu; Kluczbork, Syców i Olesno – ze względu na swoje położenie i znaczenie w danym województwie.

Biorąc pod uwagę obszary z przynajmniej siedmioma²³ połączeniami, w skali makroregionu można wyróżnić 8 obszarów charakteryzujących się wysokimi sumarycznymi wielkościami przepływów migracyjnych na pobyt stały: Jelenia Góra, Kędzierzyn-Koźle, Głogów, Legnica, Lubin, Nysa, Opole, Wrocław.

Podsumowanie i wnioski końcowe

W dobie gospodarki informacyjnej, kiedy z jednej strony jest tylko „tu i teraz”, a z drugiej strony zmiany są tak szybkie, że bez znalezienia dystansu do nich praktycznie trudno jest nam je rejestrować i oceniać w czasie rzeczywistym, są rzeczy, które nie tyle nie ulegają zmianie, ile wykazują się znacznym stopniem inercji. Są nimi struktury przestrzenne, przestrzennego zróżnicowania zjawisk zarówno społecznych, jak i ekonomicznych. Innymi słowy natężenie, intensywność, poziom zjawiska zmieniają się, ale struktura przestrzenna, co najmniej w generalnym ujęciu, pozostaje taka sama. Nie znaczy to, że struktury przestrzenne nie ulegają zmianie. Jednak jest to proces rozciągnięty w czasie, gdyż jest to materia, a nie „idea”, która pojawia się i ginie w rzeczywistości wirtualnej w ciągu jednego dnia.

²³ Jest to ponadprzeciętna wielkość obszaru migracji potraktowanych łącznie obszarów zlewni i atrakcyjności migracyjnej obszarów.

Jednym ze zjawisk o trwałej strukturze przestrzennej są migracje wewnętrzne na pobyt stały. Oczywiście to stwierdzenie jest na pewno prawdziwe dla horyzontu czasowego i obszaru objętego badaniem. Jednak w przypadku kiedy obserwowane w skali zarówno makroregionu, jak i poszczególnych województw tendencje nawiązują do tych obserwowanych w kraju, jeśli nie wszystkie poczynione spostrzeżenia, to przynajmniej ich część można przenieść na pozostałe województwa. Dominującym kierunkiem przemieszczeń były migracje z miast na obszary wiejskie. Pozostałe trzy kierunki przemieszczeń nadawały specyfikę migracyjną każdemu z województw makroregionu. Szczególnie dotyczy to woj. opolskiego, w którym relatywnie wysoki odsetek dotyczył przemieszczeń w obrębie obszarów wiejskich, a niski pomiędzy miastami.

Pomijając niedoskonałości statystyki, na której oparte jest opracowanie, mimo wszystko pozwala ona nie tylko na potwierdzenie niektórych obiegowych sądów i poglądów na temat zachodzącego zjawiska suburbanizacji i rozwoju stref podmiejskich, lecz także na sformułowanie własnych wniosków. Klasyczne ujęcie zjawiska migracji z tym wykorzystującym wielkość i kierunek oraz największy przepływ współgrają, a nawet w widoczny sposób wzbogacają analizę. Korespondowanie wyników należy uznać za fakt potwierdzający zasadność zastosowania podejścia agregatowego w rozpoznaniu problemu i wartości samych danych „skażonych” tajemnicą statystyczną.

Zasadniczo to miasta generują i absorbują strumienie migrantów. Jeśli weźmiemy pod uwagę wszystkie przepływy, to obszary napływu migracyjnego są bardziej rozległe niż obszary, na które następuje odpływ z miast. Natomiast w przypadku identyfikacji zlewni migracyjnych i obszarów atrakcyjności migracyjnej w oparciu o największy przepływ, mamy do czynienia z co najmniej dużą zbieżnością, jeśli nie pokrywaniem się ich zasięgów. Migracje na pobyt stały z miast na obszary wiejskie odbywają się, w zasadniczej ich masie, do stref podmiejskich. Te przemieszczenia w dużym stopniu są skutkiem, ale i zapewne przyczyną, podwyższonego natężenia rozmiarów budownictwa mieszkaniowego w bezpośrednim otoczeniu miast (Ciok 2017; Ciok, Ilnicki 2018; Maciejuk 2012; Rettinger, Wójtowicz 2009). Biorąc pod uwagę fakt, że migrują do stref podmiejskich ludzie młodzi przed lub zaraz po wstąpieniu w (nie)formalny związek partnerski, migracje na pobyt stały jawią się jako dobra wielkość, zmienna do identyfikacji miejskich obszarów funkcjonalnych na różnych poziomach hierarchii miejskiej. Tym samym warto byłoby podjąć próbę zestawienia obszarów atrakcyjności migracyjnej z zasięgami: stref podmiejskich, MOF-ów, stref podlegających silnej urbanizacji – suburbanizacji. W konsekwencji mogłoby dojść do rzeczywistej weryfikacji zasięgu obszarów, które są w stałym sprzężeniu zwrotnym z miastem.

Migracje wewnętrzne na pobyt stały w obrębie obszarów wiejskich mają najmniejsze znaczenie wśród wszystkich kierunków przemieszczeń. Ich specyfiką jest to, że zasadniczo odbywają się na krótkie odległości, pomiędzy sąsiadującymi ze sobą jednostkami.

Jakkolwiek trudno negocjować podejście do analizy wykorzystujące wartości bezwzględne przepływu oraz największy przepływ, to warto byłoby podjąć próbę prześledzenia struktury przestrzennej migracji w każdym z poszczególnych lat osobno oraz zastosowania podejścia relatywnego do określenia wielkości przemieszczeń i wyko-

rzystania go do identyfikacji zlewni i obszarów atrakcyjności migracyjnej. Zaznaczyć należy, że w wykorzystującym wielkości bezwzględne podejściu do oceny nie tylko migracji konieczne jest tzw. warstwowanie analizy.

Literatura

- Balach-Frankiewicz, Joanna, Stanisław Ciok i Dariusz Ilnicki. 2016. *Struktura funkcjonalno-przestrzenna lokalnego zespołu osadniczo-produkcyjnego Jelcza-Laskowic*. „Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego”, 39. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ciok, Stanisław. 1991. *Sudety. Obszar problemowy*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Geograficzne”, 51. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ciok, Stanisław. 2017. Budownictwo mieszkaniowe w strefie podmiejskiej Wrocławia. *Space – Society – Economy*, 13, 127–147.
- Ciok Stanisław i Aleksandra Leśniak. 2015. Budownictwo wielorodzinne w strefie podmiejskiej dużego miasta na przykładzie Wrocławia. *Studia Miejskie*, 20, 35–45.
- Ilnicki, Dariusz. 1996. Proces suburbanizacji w aglomeracji wrocławskiej na przykładzie budownictwa mieszkaniowego. W: *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, red. Edyta Jakubowicz, Jan Łoboda, 243–263. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ciok, Stanisław i Dariusz Ilnicki. 2018. Przeszterenne i czasowe zróżnicowanie budownictwa mieszkaniowego w Polsce. *Studia KPZK PAN*, 183: *Teoretyczne i aplikacyjne wyzwania współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej*, red. Paweł Churski, 333–344.
- Harańczyk, Anna. 2015. Procesy suburbanizacji w Krakowskim Obszarze Funkcjonalnym, *Studia Miejskie*, 18, 85–102.
- Heffner, Krystian. 2011. Semiurbanizacja a suburbanizacja. Ewolucja procesów w aglomeracji opolskiej. *Studia Miejskie*, 3, 17–34.
- Heffner, Krystian i Piotr Gibas. 2015. Obszary funkcjonalne i ich związki z zasięgiem oddziaływania z zasięgiem oddziaływania ośrodków subregionalnych (na przykładzie województwa opolskiego), *Studia Miejskie*, 18, 9–24.
- Ilnicki, Dariusz. 2002. Przemiany w strukturach demograficznych w miejscowościach strefy podmiejskiej Wrocławia. Przykład Mirków i Bielany Wrocławskie. *Biuletyn Geograficzny IG PAN*, 1, 201–214.
- Ilnicki, Dariusz. 2009. Przeszterenne zróżnicowanie poziomu rozwoju usług w Polsce. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania badań. „Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego”, 11. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ilnicki, Dariusz. 2010. Wybrane przestrzenne aspekty funkcjonowania bankomatów w Polsce. W: *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, red. Stanisław Ciok, Piotr Migoń, 303–320. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ilnicki, Dariusz i Piotr Michalski. 2015. Powiązania funkcjonalno-przestrzenne w świetle dojazdów do pracy. *Studia Miejskie*, 18, 55–70.
- Jakubowicz, Edyta. 1991. *Hierarchia miejskich ośrodków usługowych w regionie dolnośląskim*. Wrocław: CUP, Biuro Planowania Regionalnego.
- Jakubowicz, Edyta. 1993. *Podstawy metodologiczne geografii usług*. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Jelonek, Adam. 2005. Rozwój urbanizacji i jej etapy w Polsce w latach 1946–2002. W: *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*. XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, red. Iwona Jażdżewska, 37–46. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kajdanek, Katarzyna. 2009. Rozwój strefy podmiejskiej Wrocławia w perspektywie socjologii miasta. W: *Strefa podmiejska i małe miasta w okresie transformacji*. XXII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, red. Iwona Jażdżewska, 23–32. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kosiński, Leszek. 1968. *Migracje ludności w Polsce w latach 1950–1960*, „Prace Geograficzne”, 72. Warszawa: PWN, Instytut Geografii PAN.

- Lodyga, Beata. 2011. Demograficzne skutki suburbanizacji w aglomeracji poznańskiej. *Studia Miejskie*, 3, 113–138.
- Maciejuk, Marian. 2012. Rozwój budownictwa mieszkaniowego jako przejaw suburbanizacji na Dolnym Śląsku. *Studia Miejskie*, 8, 87–94.
- Mantay, Dorota. 2009. Wybrane społeczne aspekty żywiłowej suburbanizacji w południowo-zachodniej strefie podmiejskiej Warszawy. W: *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*, red. Wiesław Maik, 363–378. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki.
- Michalski, Piotr i Dariusz Ilnicki. 2015. Wpływ zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na rozwój strefy podmiejskiej Wrocławia. *Studia Miejskie*, 20, 47–60.
- Mikołajewicz, Zbigniew. 1973. *Urbanizacja wsi w województwie opolskim*. Opole: Instytut Śląski w Opolu.
- Pietrzak, Michał Bernard, Justyna Wilk i Stanisław Matusik. 2013. Analiza migracji wewnętrznych w Polsce z wykorzystaniem modelu grawitacji. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, 293, 27–37.
- Radwańska, Monika. 2009. Ciężenie ludności do ośrodka rdzeniowego aglomeracji, na przykładzie Torunia. W: *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*, red. Wiesław Maik, 333–346. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki.
- Rettinger, Renata i Mirosław Wójtowicz. 2009. Rozwój budownictwa mieszkaniowego w obrębie Krakowskiego Obszaru metropolitalnego (KOM) ze szczególnym uwzględnieniem gminy Zabierzów. W: *Strefa podmiejska i małe miasta w okresie transformacji. XXII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, red. Iwona Jażdżewska, 129–144. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rosner, Andrzej. 2014. Migracje wewnętrzne i ich związek z przestrzennym zróżnicowaniem rozwoju społeczno-gospodarczego wsi. *Więś i Rolnictwo*, 1(162), 63–79.
- Szmytkie, Robert. 2019. Ruch budowlany na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego. W: *Nowe zjawiska i procesy przestrzenne, funkcjonalne i społeczne w przeobrażaniu obszarów wiejskich*, red. Przemysław Tomczak, 55–70, „Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego”, 45. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Szczygielski, Kazimierz. 2010. Zróżnicowanie etniczne ludności województwa opolskiego – stabilizacja czy zmiana? W: *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, red. Stanisław Ciok, Piotr Migoń, 155–164. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Więclaw-Michniewska, Joanna. 2006. *Krakowskie suburbia i ich społeczność*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej.